

Новак Крстић,
Асистент Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 347.65/68

Рад примљен: 30.09.2013.

Рад прихваћен: 09.11.2013.

ОДРЕЂИВАЊЕ ВЕЛИЧИНЕ НУЖНОГ ДЕЛА¹

Апстракт: У праву Републике Србије, као и у већини савремених права, усвојен је систем појединачног нужног дела. Сходно томе, величина нужног дела сваког нужног наследника утврђује се од величине законског наследног дела који му у сваком конкретном случају припада. У раду су, најпре, сагледане последице одрицања од наслеђа, недостојности и неспособности за наслеђивање, те искључења из наслеђа, на величину нужног дела нужних наследника. Како у теорији постоје значајна мимоилажења у разумевању дејстава које поједини институти имају на величину нужног дела, аутор, осврћући се на постојеће ставове, аргументује своје виђење појединих спорних питања. У том смислу, посебна пажња посвећена је анализи утицаја лишења права на нужни део, нехтења нужног наследника да оствари своје право на нужни део, одрицања од наслеђа у корист санаследника, као и промена у величини законских наследних делова, на величину нужних делова нужних наследника.

Кључне речи: нужни део, законски део, нужни наследници, наслеђивање.

1. Увод

Право на нужни део јесте овлашћење, когентним нормама признато нарочито привилегованој категорији законских наследника – нужним наследницима, на одређени удео и одређену вредност из заоставштине. Нужни део представља део заоставштине којим оставилац није могао слободно располагати, и који независно од његове воље мора припасти нужним наследницима, када то захтевају. Овом установом штите се

novak@prafak.ni.ac.rs

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту: “Усклађивање права Србије са правом Европске уније”, који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу у периоду 2013 – 2018 године.

имовински интереси одређеног круга оставиоцу нарочито блиских лица који су по законском наследном реду позвани да га наследе, када их је, барем према схватањима друштва оличеној у вољи законодавца, оставилац неоправдано мимоишао прекомерним бестеретним располагањима.

Савремена права, која познају институт нужног дела, одређују круг нужних наследника као *paterus clausus*. Величина нужног дела нужних наследника законом је унапред дефинисана и не може бити промењена одлуком суда, у смислу његовог повећања или смањења (Видић, 2006: 800). Системи одређивања величине нужног дела и критеријуми на основу којих се утврђује нужни део сваког нужног наследника, различити су у савременим правним системима. Право Републике Србије деценијама уназад приклоњено је систему појединачног нужног дела, концепту који је доминантан у упоредном праву.

У раду се детаљно сагледавају правила о утврђивању величине нужног дела у нашем праву, са освртом на начин одређивања величине нужног дела када један или више нужних наследника не желе или не могу да наследе, односно када нужни наследник не тражи намирење нужног дела. Посебна пажња посвећена је утицају промена у величини законских наследних делова, лишења права на нужни део, те одрицања од наслеђа у корист санаследника, на величину нужног дела. С тим у вези, износе се ставови којима се опонира појединим становиштима заузетим у правној доктрини. Предмет анализе у овом раду није израчунавање вредности нужног дела, осим у оној мери која је неопходна да би се одређена спорна питања разлучила.

2. Укратко о системима утврђивања величине нужног дела у савременом праву

Дефинисање круга нужних наследника и величине нужних делова представља деликатан задатак за сваког законодавца. Бројни су фактори који, том приликом, морају бити узети у обзир како би се пронашло решење којим се штите и интереси оставиоцу блиских лица, који полажу наду на одређени део заоставштине, али и интереси самог оставиоца. Величина нужног дела појединих категорија нужних наследника, као и круг лица која могу бити нужни наследници, варира од државе до државе, у зависности од значаја које друштво придаје породици, браку (односно законом уређеној заједници два лица), претпостављеној блискости веза међу појединим члановима уже и шире породице, али, на супрот томе, и од степена слободе располагања имовинским правима пословима *inter vivos* и *mortis causa*, које правни поредак жели гарантовати појединцу.

Савремена права, која познају установу нужног дела, опредељују се за једну од две концепције утврђивања величине нужног дела.

Француски *Code Civil* усвојио је систем скупног нужног дела, према коме се величина нужног дела (и расположивог дела заоставштине) утврђује према целини заоставштине, а условљена је бројем и квалитетом нужних наследника. Величина скупног нужног дела првенствено је опредељена бројем деце оставиоца, при чему се у обзир узима и дете оставиоца које не може или не жели да наследи, уколико има своје потомке, јер долази до примене права представљања. Уколико оставилац има једно дете, величина нужног дела износи 1/2 заоставштине, ако има двоје деце, нужни део је 2/3, а у случају да има троје или више деце, нужни део износи 3/4 заоставштине, и дели се међу децом на једнаке делове.² Супружник може бити нужни наследник тек уколико оставилац нема потомака који су позвани да наследе, а величина његовог нужног дела утврђена је на 1/4 заоставштине.³

Већина права, међу којима је и наше, определила су се за концепт појединачног нужног дела. Ову концепцију карактерише одређивање величине нужног дела за сваког нужног наследника који је позван на наслеђе од величине законског наследног дела који му у конкретном случају припада. У зависности од критеријума којима се руководи легислатор (припадност нужним наследним редовима, својство апсолутног или релативног нужног наследника, претпостављена блискост оставиоца са појединим категоријама нужних наследника), постоје значајне разлике у величини нужних делова појединих категорија нужних наследника.

3. Основна правила о одређивању величине нужног дела у нашем праву

У наследном праву Републике Србије нужни део сваког нужног наследника, који је позван на наслеђе, одређује се од наследног дела који му према закону припада. Приликом израчунавања законских наследних делова, у обзир се узимају сви законски наследници, независно од тога да ли улазе у круг нужних наследника, и утврђује се законски део сваког од њих. Нужни део лица која су *in concreto* нужни наследници потом се одређује у законом дефинисаном разломку од законског наследног дела (Благојевић, 1955: 140; Стојановић, 2011: 154).

2 Видети: чл. 913-1 *Code Civil des Français* из 1804. године. У даљем тексту: СС.

3 Видети: чл. 914-1 СС. До измена СС из 2006. године, право на нужни део имали су и родитељи и остали преци оставиоца, када би били позвани да наследе, и они су имали првенство у остварењу права на нужни део у односу на супружника оставиоца.

Правила о нужном наслеђивању у нашем праву конструисана су на темељима модификоване теорије издржавања (Антић, 2009: 191), као и на принципу узајамности у наслеђивању (Антић, Балиновац, 1996: 113-124; Стојановић, Крстић, 2008: 217). Нужни наследници распоређени су по нужним наследним редовима, између којих постоји искључивост у позивању на наслеђивање. У првом нужном наследном реду налазе се оставиочеви потомци, усвојеници и њихови потомци, те супружник, док су у другом, поред супружника, још и родитељи оставиоца и његова браћа и сестре. Трећи и даље нужне наследне редове чине само преци оставиоца (у трећем су деде и бабе, у четвртом прадеде и прабабе итд.). За разлику од нужних наследника из првог наследног реда и родитеља, који су апсолутни нужни наследници, остали нужни наследници право да захтевају намирење нужног дела имају само ако су трајно неспособни за привређивање и без нужних средстава за живот, уз претходни услов да су позвани на наслеђе.⁴

Критеријум који Закон о наслеђивању Србије користи за одређивање величине нужног дела јесте припадност нужног наследника одређеном нужном наследном реду. Припадност кругу апсолутних, односно релативних нужних наследника није од примарног значаја. Тако, нужни део нужних наследника првог нужног наследног реда увек износи половину, а наследника другог и осталих нужних наследних редова – трећину од законског наследног дела. Једини изузетак учињен је код супружника, чији је нужни део, независно од тога у ком наследном реду наслеђује, увек половина од законског наследног дела.⁵

На величину нужних делова значајан утицај могу имати различите околности. У настојању да отклонимо дилеме које међу посленицима правне мисли постоје, у редовима који следе настојаћемо анализирати какве последице по величину нужних делова нужних наследника производе поједини институти регулисани ЗОН-ом Србије.

4. Одређивање величине нужног дела када је нужни наследник недостојан или неспособан за наслеђивање, искључен из наслеђа или се одрекне наслеђа

Када нужни наследник, који је доживео тренутак делације, неће (одрекне се наслеђа) или не може да наследи оставиоца (када је недостојан за

⁴ Чл. 39 Закона о наслеђивању Србије, *Сл. гласник РС*, 46/95. У даљем тексту: ЗОН.

⁵ Наравно, уколико надживели супружник, чији је брак са оставиоцем престао његовом смрћу, изгуби право законског наслеђивања на основу чл. 22 ЗОН-а, неће имати ни право на нужни део.

наслеђивање, неспособан за наслеђивање, искључен из наслеђа или лишен права на нужни део), поставља се питање каква је судбина њему припадајућег нужног дела. Закон о наслеђивању Републике Србије, као правило, предвиђа да његов нужни део не прираста по аутоматизму осталим нужним наследницима.⁶ Како немогућност или нехтење да се наследи у нашем праву имају само лично дејство, смисао овог решења огледа се у томе да се изнова приступа израчунавању законских наследних делова свих законских наследника који могу и желе да наследи, као да конкретног нужног наследника није ни било (Vizner, 1967: 9).⁷ Том приликом се примењују основна правила расподеле припадајућег наследног дела нужног наследника, који не може или неће да наследи, карактеристична за парентеларно-линеарни систем – право представљања, право прираштаја и право следореда. Потом се од законских утврђују појединачни нужни делови нужних наследника.⁸

Домашај *ius representationis*, *ius accrescendi* и *successio ordinum* није идентичан у сфери законског и нужног наслеђивања. Док се законски део наследника који не може или не жели да наследи, применом ових правила, у пуном обиму, *ex lege*, „прелива“ осталим наследницима који се позивају на наслеђе (свима или само некима од њих), нужни део нужног наследника који не наслеђује може у потпуности, али и само у једном делу, прирасти осталим нужним наследницима, а може се догодити и да њихов нужни део остане непромењен. Стога, када нужни наследник не може или не жели да наследи, његов нужни део може у потпуности отићи у расположиви део заоставштине, делом отићи у расположиви, а делом у нужни део нужних наследника, или, пак, расположиви део заоставштине може остати непромењен, а нужни део нужног наследника који не наслеђује у потпуности прирасти нужним деловима осталих нужних наследника, једном или више њих (Стојановић, 2011: 155).

6 Видети: чл. 40 ст. 3 ЗОН.

7 Македонски законодавац заузео је потпуно другачији став, прописујући да наступање ових чињеница нема утицаја на величину нужног дела (чл. 31 ст. 2 Закона за наслеђивање, *Сл. весник на РМ*, 47/96 – даље: ЗОНРМ). Услед тога, нужни део нужног наследника који не може/не жели да наследи прираста завештајним наследницима, а нужни делови осталих нужних наследника остају непромењени (Чавдар, 1996: 73).

8 Изузетак у том смислу представља лишење права на нужни део, чије ће правне последице бити предмет засебне анализе. До одступања од горе наведеног правила долази и у случају искључења из наслеђа, када је завешталац у завештању одредио супститута нужном наследнику, односно у случају делимичног искључења, када нужни наследник вољом завештаоца добија одређену вредност из заоставштине, мању од вредности нужног дела.

Извесне недоумице у литератури постоје код дејстава искључења из наслеђа. Тако, постоје схватања да нужни део искљученог наследника припада његовом потомству, а уколико нема потомака, нужни део осталих нужних наследника ће се увећати за део који би припао искљученом нужном наследнику (Бабић, 2005: 135). Присутан је и став да у другом нужном наследном реду, уместо родитеља који је искључен из наслеђа, на наслеђе бивају позвана само његова деца која су трајно неспособна за привређивање и немају нужних средстава за живот, а ако њих нема на наслеђе неће бити позвана друга лица (Сворцан, 2004: 168). Потпуно је нејасан став да уколико уместо искљученог нужног наследника не могу на наслеђивање бити позвана друга лица, неће доћи до прираштаја његовог нужног дела, већ ће се при израчунавању нужних делова осталих нужних наследника узети као да и искључени добија нужни део (Сворцан, 2004: 168).

Мишљења смо да је законодавац био јасан када је стипулисао да се права осталих који могу наследити одређују као да је искључени умро пре оставиоца.⁹ Како искључени нужни наследник губи наследна права у мери у којој је разбаштињен, и прави се фикција његове смрти, законски наследни део који би му припао расподељује се према правилима редовног законског наслеђивања лицима која се уместо њега јављају на наслеђе (детаљније: Марковић, 1981: 205). Од тако утврђеног законског дела, одређује се нужни део оних наследника који улазе у круг нужних наследника.

5. Одређивање величине нужног дела када нужни наследник не тражи нужни део

Од одрицања од наслеђа нужног наследника треба разликовати ситуацију када нужни наследник, поштујући оставиочеву вољу, не захтева свој нужни део у оквиру материјалноправних рокова предвиђених законом, али се прихвата наслеђа као законски наследник на делу чисте заоставштине који је преостао након смрти *de cuius-a*. „Одрицање“ од нужног дела никако се не може сматрати одрицањем од законског дела (Станојевић, 1959: 216). Стога, нема места примени фикције, као код негативне наследничке изјаве, да нужни наследник никада није ни постојао, већ му се утврђује наследни део који му по закону припада (Крећ, Павић, 1964: 78). Како се у том случају законски део осталих законских наследника не мења, непромењени остају и нужни делови нужних наследника, те ће за величину нужног дела нужног наследника који није тражио намирење, бити повећан расположиви део заоставштине.¹⁰

⁹ Видети: чл. 63 ст. 2 ЗОН.

¹⁰ Расположиви део заоставштине јесте онај део заоставштине којим је оставилац могао по својој вољи располагати, неповређујући при том нужни део нужних наследника.

Иста ситуација постојаће и када је нужни наследник уредно позван на оставинску расправу, али се до окончања првостепеног поступка за расправљање заоставштине није одазвао позиву, или није желео да дâ наследничку изјаву на рочишту, нити је у писаној форми тражио намирење нужног дела. У том случају, сматраће се да се наследник прећутно прихватио законског наследног дела,¹¹ али не и нужног дела, с обзиром да суд не утврђује право на нужни део по службеној дужности, већ само на захтев нужног наследника.

Ако нужни наследник није био уредно позван на оставинску расправу и није јој присуствовао, моћи ће да захтева нужни део и након правноснажности решења о наслеђивању, уколико рок за тражење нужног дела није истекао.¹² Правноснажност решења о наслеђивању има своје субјективне границе, и тиче се само лица која су узела учешће у оставинској расправи, па ће наследник који није учествовао у поступку моћи да захтева намирење свог нужног дела у парници.

6. Одређивање величине нужног дела у случају одрицања од наслеђа у корист санаследника

Нужни наследник се, као и било који други наследник, може одрећи наслеђа у корист санаследника (законскоих, завештајних и нужних) који *in concreto* наслеђују. Према слову ЗОН-а Србије, таква изјава сматра се изјавом о пријему наслеђа и уступању наследног дела санаследнику.¹³ Тачније, реч је о понуди коју нужни наследник чини санаследнику, а коју овај треба да прихвати да би до уступања наследног дела дошло. Уколико санаследник прихвати уступљени наследни део, на односе између уступеоца и пријемника примењују се правила о поклону,¹⁴ осим уколико је уступање извршено уз накнаду, када има обележја теретног правног посла. Идентично дејство изјави о одрицању наслеђа у корист санаследника има и уговор којим један наследник уступа свој наследни део санаследнику (више: Стојановић, 2009: 53-55).

Када до уступања наследног дела дође, уколико уступилац и/или пријемник улазе у круг нужних наследника, поставља се питање да ли се

11 Сходно чл. 219 ст. 1 ЗОН.

12 Застарелост права да се захтева нужни део наступа протеком рока од три године од проглашења завештања, ако је нужни део повређен завештајним располагањима, односно протеком три године од отварања наслеђа, када је нужни део повређен поклонима (чл. 58 и 59 ЗОН).

13 Сходно чл. 216 ст. 1 ЗОН.

14 Видети: чл. 216 ст. 2 ЗОН.

величина њиховог нужног дела утврђује од наследног дела који им је по закону припао, или од „увећаног“, односно „умањеног“ наследног дела. У теорији је заступљен став да се, када до одрицања у корист санаследника дође, изнова израчунава законски део наследника коме је наследни део уступљен. Потом се, уколико се ради о лицу које је нужни наследник, од законског одређује нужни део (Антић, Балиновац, 1996: 222-223).

Овакво становиште чини нам се неприхватљивим. Изјава о одрицању од наслеђа у корист санаследника по својој суштини је позитивна наследничка изјава. Давањем ове изјаве наследник се прихвата наслеђа, што се и констатује у диспозитиву решења о наслеђивању. Наследник се не одриче права наслеђа, већ само уступа део заоставштине који је по закону наследио. Услед тога, њему не престаје наследничко својство, и он одговара за оставиочеве дугове до вредности уступљеног наследног дела (осим уколико су се санаследници што друго договорили).¹⁵ Овде не долази до увећања наследног дела пријемника, већ он стиче уступљени законски наследни део (или нужни део, ако се само он уступа) као поклонопримац. Уколико је оставилац бесплатним располагањима повредио нужни део неком нужном наследнику, на питање да ли је до повреде нужног дела дошло или не, не може имати утицај чињеница да су санаследници једни другима бестеретно или теретно пренели свој наследни део.

Стога, мишљења смо да одрицање у корист санаследника нема никаквог утицаја на величину нужног дела пријемника наследног дела. Величина његовог нужног дела утврдиће се од наследног дела који му је по закону и припао. Приликом утврђивања постојања повреде нужног дела, и вредности за коју нужни део треба бити допуњен, узима се у обзир само вредност законског наследног дела који му је припао (уз урачунавање евентуалних поклона или испорука које је нужни наследник добио од оставиоца), а не и вредност уступљеног наследног дела санаследника.

Мишљења смо да чак и наследник који је уступио свој наследни део, има право да захтева намирење нужног дела, уколико јесте нужни наследник *in concreto*. Уступање наследног дела санаследнику, мотивисано различитим разлозима, не може имати утицаја на чињеницу да ли је његов нужни део повређен или не, и он може имати интереса да тражи намирење нужног дела од завештајних наследника и/или поклонопримаца у чију корист му је оставиочевим располагањима и повређен нужни део. Величина нужног дела, као што је то редовно случај, одредила би се од величине законског

15 Штавише, овом наследнику припада и право да наследи накнадно пронађени део заоставштине, као и део који би му припао на основу примене права прираштаја, у висини наследне квоте (Рајић, 1958: 446; Стојановић, 2009: 46).

наследног дела. Приликом утврђивања постојања повреде нужног дела, и вредности која нужном наследнику треба бити исплаћена ради намирења нужног дела, узела би се у обзир вредност наследног дела који је нужни наследник уступио. На име нужног дела нужни наследник би могао добити само вредност која је једнака разлици између вредности нужног дела и вредности уступљеног законског наследног дела (уз узимање у обзир поклона или испорука које је евентуално добио од оставиоца). У супротном, имали бисмо конструкцију, по нама неодрживу, да се наследник који се одрекао наслеђа у корист санаследника сматра универзалним сукцесором, одговара до висине наследног дела за дугове оставиоца, али да, иако јесте нужни наследник, нема право на нужни део, а да санаследник коме је уступио наследни део има право да, користећи се тиме, исходи за себе увећани нужни део.

7. Утицај лишења права на нужни део на величину нужних делова нужних наследника

Институт лишење права на нужни део омогућава завештаоцу да у завештању, на несумњив начин, делимично или у потпуности лиши права на нужни део свог потомка, због његове презадужености или расипничког понашања, у корист потомака лишеног.¹⁶ Правне последице лишења права на нужни део, у одређеној мери, разликују се од последица када нужни наследник из неког другог разлога не може да наследи.

У правној доктрини постоје различита поимања дејстава које лишење права на нужни део производи. Разлог томе видимо у непрецизној законској формулацији којом су регулисане последице лишења. Наиме, законодавац у ст. 1 чл. 64 ЗОН стипулише да завешталац свог потомка може лишити права на нужни део „у корист потомака лишеног“, док се у чл. 65 ЗОН, као услов пуноважности лишења, одређује да лишени у тренутку оставиочеве смрти мора да има макар једно малолетно дете, или малолетног унука од раније преминулог детета, односно пунолетно дете или пунолетног унука од преминулог детета, које је неспособно за привређивање. Неки аутори овакво решење поимају на начин да лишење може ићи само у корист потомака лишеног, чије је постојање у тренутку делације услов пуноважности лишења (Сворцан, 2004: 174; Бабић, 2005: 137). Са друге стране, поједини цивилисти сматрају да се у случају лишења, будући да се за лишено лице узима као да је умрло пре оставиоца, примењују правила редовног законског наслеђивања (Bazala, 1957: 140; Ђурђевић, 2010: 231). Такође, супротстављени су ставови и по питању слободе

¹⁶ Видети: чл. 64 ЗОН.

завештаоца да наследни део лишеног по свом нахођењу распореди његовим потомцима: док поједини аутори такву слободу негирају (Сворцан, 2004: 174; Бабић, 2005: 137), други теоретичари чак сматрају да је изричита изјава завештаоца коме нужни део оставља услов пуноважности лишења (Благојевић, 1976: 234).

Према нашем схватању, постојање потомака лишеног из чл. 65 ЗОН, само је услов пуноважности лишења, али то не значи да наследни део лишеног потомка мора њима припасти. Уколико је то била интенција легислатора, законска формулација морала би бити знатно прецизнија од постојеће, као што је то учињено у праву Републике Српске.¹⁷ Сматрамо да је у диспозицији завештаоца којим потомцима лишеног нужног наследника ће оставити његов наследни део, у којој мери и на који начин (исто: Ђорђевић, 1997: 299; Антић, 2009: 211). Слобода располагања завештаоца овде јесте ограничена у смислу да наследни део лишеног не може завештати коме жели, већ само његовим потомцима – у супротном лишење остаје без дејства и лишени десцендент наслеђује оставиоца, без обзира што је презадужен или расипник.

Уколико завештањем није распоређен наследни део лишеног потомка, он ће бити распоређен његовим потомцима, према правилима редовног законског наследног реда. Наиме, лишењем се потомку одузима и онај минимум заоставштине који би му према правилима нужног наслеђивања морао припасти, тако да он не наслеђује ништа – ни законски ни нужни део. Стога, наследни део лишеног потомка, применом права представљања, прелази на све потомке лишеног, па и оне који су пунолетни, а способни за привређивање. Величина нужног дела потомака лишеног одређује се од тако утврђеног законског наследног дела. Тиме се штите интереси свих потомака лишеног, нико се од њих не доводи у неравноправан положај, а овакво поимање, утисак је, одговара и претпостављеној вољи завештаоца, чија намера приликом лишења и јесте да заштити и материјално збрине све потомке лишеног нужног наследника (Крстић, 2012: 246).

¹⁷ Члан 50. Закона о наслеђивању Републике Српске, *Сл. гласник Р. Српске*, 1/09 недвосмислено регулише последице лишења: „Ако је потомак који је имао право на нужни дио презадужен или је расипник, завјешталац га може лишити у цјелини или дјелимично његовог нужног дијела у корист његових малољетних или пунољетних потомака који су неспособни за привређивање.“

8. Утицај промена у величини законских наследних делова наследника у првом и другом законском наследном реду на величину нужних делова нужних наследника

Законом о наслеђивању Републике Србије дефинисани су услови под којима може доћи до промена у величини законских наследних делова наследника првог и другог наследног реда. У првом наследном реду може доћи само до смањења наследног дела супружника до два пута, уз истовремено повећање наследних делова свих осталих потомака који наслеђују, уколико постоји оставиочево дете коме преживели супружник није родитељ, а имовина супружника је већа од оне коју би добио поделом заоставштине на једнаке делове, и уколико суд оцени такав захтев оправданим.¹⁸ У другом наследном реду законски део супружника може бити умањен до четвртине, уколико заједница живота са оставиоцем није трајала дуже време, а оставиочева наслеђена добра чине више од половине његове посебне имовине, и уколико наследник, у чију корист ће ићи смањење наследног дела супружника, поднесе захтев у року од годину дана од делације.¹⁹ Наследни део родитеља и супружника оставиоца у другом наследном реду може бити повећан на плодуюживање, изузетно и у својину, уколико ова лица немају нужних средстава за живот и поднесу захтев у року од годину дана од смрти оставиоца.²⁰

Поставља се питање да ли повећање, односно смањење законских делова нужних наследника има утицаја на величину њихових нужних делова? С обзиром да одлука суда којом се утврђује оправданост захтева за промену у величини законских делова има ретроактивно дејство, те да се сматра да су наследници, у чију корист или на чију штету је дошло до промене законског дела, измењени наследни део „стекли“ тренутком отварања наслеђа, у домаћој теорији заузет је јединствен став да промене у величини законских наследних делова утичу и на величину нужних делова (нпр. Благојевић, 1955: 140; Антић, 1983: 324-327; Видић, 2006: 804). Стога се нужни део нужног наследника у сваком конкретном случају одређује од законског дела који му је одлуком суда утврђен.²¹

18 Чл. 9 ст. 3 ЗОН.

19 Чл. 26 ст. 1 ЗОН.

20 Чл. 23 и чл. 31 ЗОН.

21 Овакво поимање утицаја промена у величини наследних делова може у специфичним ситуацијама за последицу имати да лица која би могла бити нужни наследници, услед одлуке суда да не добију ништа на име законског наследног дела, не би могла ни захтевати намирење нужног дела од оставиочевих завештајних наследника, испорукопримаца или поклонопримаца. Тако, када су без нужних средстава за живот, а заоставштина је тако мале вредности да би њеном поделом запали у оскудицу,

Међутим, то неће бити једноставан задатак у случајевима када се на име законског дела не добија део заоставштине у својину, већ на плодуюживање. Тако, када је истакнут захтев за смањење наследног дела супружника у другом наследном реду, пре доношења одлуке суда о истакнутом захтеву, супружник је овлашћен да уместо наслеђа у својину изабере половину заоставштине на доживотно уживање.²² Како у том случају одредити величину и вредност нужног дела супружника? Како одредити величину нужног дела и осталих нужних наследника, узимајући у обзир да закон не прецизира шта се дешава са тзв. својинским вишком који преостане након извршеног избора супружника?²³

На први поглед, утисак је да се решење намеће само по себи када је реч о величини нужног дела супружника, и да би му у случају избора половине заоставштине на плодуюживање, на име нужног дела припала четвртина од обрачунске вредности заоставштине на плодуюживање (тако: Антић, Балиновац, 1996: 218; Видић, 2005: 91). Овакво поимање намеће низ практичних питања, с обзиром да одређивање нужног дела није циљ по себи, већ је његов смисао у утврђивању да ли је законом резервисани удео нужног наследника повређен и у којој мери треба бити намирен, односно допуњен: Како израчунати вредност коју супружник треба да добије (узимајући том приликом у обзир и вредност плодуюживања које супружник има на половини заоставштине на име законског наследног дела, а која свакако постоји, јер супружник у супротном не би ни имао шта да изабере)? Да ли би нужном наследнику припао, на име нужног дела, новчани износ, као што је то правило у нас, или би му нужни део

законодавац предвиђа могућност да супружник или родитељи наследе целокупну заоставштину у својину (чл. 23 ст. 2 и чл. 31 ст. 4 ЗОН). У том случају право на нужни део за оне наследнике који трпе повећање, и који нису ништа ни добили из заоставштине представља *nudum ius*, док би се нужни део наследника који је наследио целу заоставштину, утврђивао у законом дефинисаном проценту за конкретног нужног наследника (за супружника 1/2, а за родитеље 1/3).

22 Чл. 28 ст. 1 ЗОН.

23 Постоје више различитих схватања о судбини тзв. својинског вишка – дела заоставштине који остаје без титулара када се супружник определи за плодуюживање на половини заоставштине. Према једном схватању, у случају да су сви наследници тражили смањење наследног дела супружника, својински вишак се дели између њих, а ако је само неко од санаследника истакао захтев – он ће припасти супружнику оставиоца (Антић, Балиновац, 1996: 183-185). Према другом схватању, у сваком случају би својински вишак требало бити додељен оним наследницима који су истакли захтев за смањењем наследног дела супружника (Ђурђевић, 2001: 168). Постоји и мишљење да би својински вишак требао припасти свим наследницима другог законског наследног реда, независно од тога да ли су захтевали смањење наследног дела супружника (Стојановић, 2011: 128).

био намирен у виду аликвотног дела? Ако више поклонопримаца дугује намирење нужног дела, колико ће дужан бити да плати свако од њих, или на који начин ће се плодуживање остварити, ако одлуком суда буде промењена правна природа нужног дела у стварноправну, а плодуживање треба конституисати на више поклоњених добара? Коначно, колики је нужни део осталих наследника, којима јесте увећан наследни део, али који трпе плодуживање супружника, и који у делу који су наследили имају *nuda proprietas*? Све су то питања на која је веома тешко одговорити.

Сличан проблем јавља се у вези са утврђивањем величине нужног дела и када на име увећања законског наследног дела супружник или родитељи добију део заоставштине на доживотно уживање. По редовном току ствари, наследник који је истакао захтев задржава законом утврђени наследни део у својину, а на име повећања добија плодуживање на делу или целини заоставштине. Уколико, рецимо, супруга, поред половине свог наследног дела, на име увећања добије плодуживање на преосталом делу заоставштине, колики ће њен нужни део бити – да ли би имала смисла конструкција по којој супрузи на име нужног дела припада четвртина заоставштине у својину и четвртина на плодуживање? Наш одговор је одричан. Посебно, можда још сложеније, питање је колики је нужни део родитеља у том случају, који деле другу половину заоставштине као законски наследници, али чије је право делимично или у потпуности оптерећено плодуживање супружника.

Напоменимо, на крају, да је на сва ова, чини нам се веома сложена питања, македонски законодавац дао веома једноставан одговор, прописујући да законске одредбе о повећању или смањењу законских наследних делова немају утицаја на величину нужног дела.²⁴

9. Закључак

Прихватајући систем појединачног нужног дела, домаћи законодавац определио се да се величина нужних делова нужних наследника одређује у сваком конкретном случају од величине законског наследног дела, при чему је за сваку категорију нужних наследника законом дефинисано у ком се разломку (проценту) од законског дела утврђује нужни део. Премда на први поглед делује једноставно, утврђивање нужног дела значајно усложњавају одређене околности, које могу имати утицаја на величину и вредност нужних делова.

Постојање разлога који нужног наследника чине недостојним и неспособним за наслеђивање, као и искључење из наслеђа и давање

24 Видети: чл. 31 ст. 2 ЗОНМК.

негативне наследничке изјаве, имају идентично дејство на величину нужних делова. Лица која из наведених разлога не наслеђују, треба третирати као да нису доживела тренутак делације, те се њихов наследни део распоређује према правилима редовног законског наслеђивања, а од тако утврђеног законског дела одређују се нужни делови осталих нужних наследника. Стога, нужни део нужног наследника који не може или не жели да наследи може прирасти, делимично или у потпуности, нужним деловима једног или више осталих нужних наследника, а може у потпуности отићи у расположиви део заоставштине, у ком случају нужни делови нужних наследника остају непромењени.

„Одрицање“ од права на нужни део, односно нетражење нужног дела, не може се поистоветити са негативном наследничком изјавом. Нужни наследник у том случају задржава свој законски наследни део, те законски, самим тим и нужни делови осталих наследника остају непромењени. До промене у величини нужних делова не долази ни у случају када се нужни наследник одрекне наследног дела у корист санаследника, јер се тиме не увећава наследни део пријемника, већ њему наследни део уступиоца бива уступљен као поклон.

Лишење права на нужни део је институт који је изазвао бројна опречна мишљења у теорији, када су у питању правне последице које производи. По нашем схватању, уколико оставилац није у завештању определио распоред наследног дела лишеног потомка у корист његових десцендата, треба сматрати као да је лишени умро пре оставиоца. Лишење би ишло у корист свих потомака лишеног нужног наследника, а не само у корист оних потомака чије је постојање у тренутку смрти оставиоца услов за пуноважност лишења.

Промене у величини законских наследних делова свакако имају утицаја на величину нужних делова. Међутим, у случајевима када је законски део наследника у целини или делимично утврђен судском одлуком у виду плодуживања, одређивање вредности нужног дела, и обима његове повреде веома је дискутабилно, и скопчано са готово непремостивим препрекама. Стога, велико је питање да ли је оправдано утврђивање величине нужног дела, када се на име законског наследног дела добија део заоставштине на плодуживање, на идентичан начин као и када се део заоставштине наслеђује у својину.

Литература

- Антић, О. (2009). *Наследно право*. Београд: Службени гласник;
- Антић, О., Балиновац, З. (1996). *Коментар Закона о наслеђивању*. Београд: Номос;
- Антић, О. (1983). *Слобода завештања и нужни део*, докторска дисертација. Београд;
- Бабић, И. (2005). *Коментар Закона о наслеђивању*. Београд: Службени лист СЦГ;
- Vazala, V. (1957). *Nužno nasljedstvo*. Naša zakonitost. 3-4 (XI). 136-154;
- Благојевић, Б. (1976). *Наследно право у Југославији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства;
- Благојевић, Б. (1955). *Нужни наследници и величина нужног дела*. *Анали Правног факултета у Београду*. 2. 136-141;
- Видић, Ј. (2006). *Нужни део у српском и европском праву*. *Правни живот*. 10. 789-825;
- Видић, Ј. (2005). *Нужно наслеђивање у домаћем и упоредном праву*, магистарска теза. Нови Сад;
- Vizner, V. (1967). *O pravnoj sudbini nužnog dijela u slučaju odricanja nužnog nasljednika od nasljedstva*. *Правни живот*. 6. 6-13;
- Ђорђевић, В. (1997). *Наследно право*. Ниш: Правни факултет Ниш;
- Ђурђевић, Д. (2010). *Институције наследног права*. Београд: Службени гласник;
- Ђурђевић, Д. (2001). *Смањење наследног дела супружника у другом наследном реду до једне четвртине*. *Правни живот*. 10. 151-172;
- Закон за наслеђивањето Македоније. *Службени весник на Република Македонија*. Бр. 47 (1996);
- Закон о наслеђивању Републике Србије. *Службени гласник Р. Србије*. Бр. 46 (1995);
- Закон о наслеђивању Републике Српске. *Службени гласник Р. Српске*. Бр. 1 (2009);
- Крећ, М., Павић, Ђ. (1964). *Коментар Закона о наслеђивању са судском праксом*. Zagreb: Narodne novine;
- Крстић, Н. (2012). *Концептуална мимоилажења у регулисању нужног наслеђивања у Републици Србији и Републици Српској*. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*. 59. 229-248;
- Марковић, С. (1981). *Наследно право*. Београд: Службени лист СФРЈ;

Раџић, Ђ. (1958). *Odricanje od nasljedstva u korist određenog nasljednika*. *Анали Правног факултета у Београду*. 4. 438-452.

Пресуда Врховног суда Србије Гж-794/55, *Збирка судских одлука Савезног врховног суда*. I/1 (1956);

Сворцан, С. (2004). *Коментар Закона о наслеђивању са судском праксом*. Крагујевац: Правни факултет Крагујевац;

Станојевић, Д. (1959). *Одређивање нужног дела у вези са одрицањем појединих нужних наследника од наслеђа*. *Анали Правног факултета у Београду*. 2. 211-216.

Стојановић, Н. (2011). *Наследно право*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу;

Стојановић, Н. (2009). *Наследничка заједница*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета у Нишу;

Стојановић, Н., Крстић, Н. (2008). *Нека запажања о законском и нужном наслеђивању у Републици Србији de lege lata и de lege ferenda*. *Актуелна питања грађанске кодификације: зборник радова*. Правни факултет у Нишу. 215-232;

Code Civil des Français из 1804. године;

Чавдар, К. (1996). *Коментар на Законот за наследувањето*. Скопје: Агенција „Академик“.

Novak Krstić, LL.M.
Teaching Assistant, Faculty of Law, University of Niš

Assessing the Amount of Compulsory Portion

Summary

In this paper, the author deals with an issue of assessing the amount of compulsory portion of compulsory heirs. In particular, the author focuses on considering the effects of the inability or unwillingness to succeed, as well as the changes in the amount of the legal portions (i.e. the amount of each forced portion). In case of indignitas and incapacitas to inherit, as well as in case of renouncing the inheritance rights and exhereditatio nota causa, the author thinks that the legal portions of other legal heirs should be determined under the presumption that the heir (who cannot or does not want to inherit) died before the deceased. The institute exhereditatio bona mente has the same legal effects but the hereditary portion of the deprived successor may belong only to his descendants, on the basis of the right of representation (ius representationis). When a compulsory heir does not require only the compulsory (forced) portion but wants to retain his legal portion, the legal and the compulsory portions of other compulsory heirs remain unchanged. The greatest dilemmas emerge from the effect that changes in the amount of the legal hereditary portions exert on the amount of the forced portions, especially when the legal portion partially or fully includes the usufruct right. The author questions the justifiability of assessing the amount of the compulsory share on the basis of the legal portion when it appears in the form of a usufruct right because it significantly complicates the assessment of the value of the compulsory portion, its possible violation and the scope of its violation.

Key words: compulsory portion, legal portion, compulsory heirs, succession.

